

ल्याण्डफिल साइटका समस्या र समाधान वेद मणि दाहाल

(Published on Kantipur, Volume VII, No. 354, Thursday, February 17, 2000)

प्रकृतिको परिभाषामा फोहोर भन्ने शब्द नै नभए पनि एकचोटि प्रयोग गरिसकेपछि फेरि प्रयोग गर्न नसकिने वा काम नलाग्ने वा स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले हानिकारक मानिने वस्तुलाई मानिसहरूले फोहोरमैलाको संज्ञा दिएका छन् ।

हुनत प्रकृतिले एक वस्तुलाई अर्को स्रोतको रूपमा प्रयोग गरी आफूमा नै समाहित गर्ने हुनाले फोहोर शब्दको आवश्यकता नै नभएको हुन सक्दछ । जव मानिसले अत्यधिक स्रोत र साधनको प्रयोग गर्न थाल्दछ, तब नचाहिनै वस्तुको पनि त्यही रूपले वृद्धि हुन्छ, जसलाई प्रकृतिले थग्न सक्दैन अनि मानिसले नै त्यसको उचित व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । फोहोरमैलाको वृद्धिमा जनसंख्या, शहरीकरण र औद्योगीकरणको पनि ठूलो हात रहन्छ । यसको व्यवस्थापनका लागि देश-देशले फोहोरमैला व्यवस्थापन इकाइहरूको स्थापना गर्ने गरेका छन् । नेपालको शहरी क्षेत्रहरूको व्यवस्थित फोहोरमैला व्यवस्थाका लागि सन् १९७९ मा तत्कालीन श्रम, आपूर्ति र यातायात मन्त्रालय अन्तर्गत फोहोरमैला व्यवस्था बोर्डको स्थापना भएको थियो । त्यसले फोहोरमैला व्यवस्थाका कार्यक्रम अधि ल्यायो जसलाई जर्मन सरकारले सहयोग गर्‍यो अनि टेकुमा कम्पोष्ट मल बनाउने कारखाना तथा अन्य फोहोर थुपार्ने काम सुरु भयो । यही नै नेपालको इतिहासमा शहरी फोहोरमैला व्यवस्थापनको सुरुवात थियो । टेकुलाई सेनिटरी ल्याण्डफिल्ड स्थानको रूपमा विकास गरिने योजना हूदाहूदै पनि बढ्दो फोहोरको मात्रा, कम्पोष्ट कारखानाले काम गर्न छोड्नु, र वरिपरि शहरीकरण सुरु हुन थालेपछि फोहोरमैला विस्थापनको लागी मूलपानीस्थित गोकर्णलाई छानिएको थियो । सुरुमा स्थानीय जनताबाट केही विरोध भए तापनि स्थानीय जनस्वास्थ्य, वातावरण र सौन्दर्यमा असर नपर्ने गरी फोहोरलाई वैज्ञानिक ढंगबाट व्यवस्थापन गरिने र त्यस स्थानको उचित विकास गरिने सम्झौतामा सन् १९९० देखि गोकर्णमा फोहोर फाल्ने कार्य सुरु भयो ।

आर्थिक, जनशक्ति र उचित व्यवस्थाको कमजोरीले गर्दा गोकर्ण ल्याण्डफिल्ड स्थान बन्न नसकी केवल डम्पिङ स्थान बन्न थाल्यो । सम्झौता अनुसार त्यस क्षेत्रको न विकास हुन सक्‍यो न वैज्ञानिक ढंगबाट फोहोरमैलाको व्यवस्थापन हुन सक्‍यो । यो स्थितिले ठूलो स्वरूप लिन थालेपछि डम्पिङ स्थान खुल्ने र बन्द हुने गर्दा शहरका सडकहरूमा फोहोर थुप्रिन थाल्यो । त्यति मात्र होइन फोहोरमैलामा संलग्न कर्मचारीको बेलाबेलामा हुने हडतालले पनि शहर गन्हाउनमा ठूलो मद्दत गर्‍यो । गोकर्णमा पुग्न नपाएको फोहोरमैला कहिले विष्णुमतीको त कहिले बागमतीको किनारमा पनि थुप्रन बाध्य भयो । शहरका नदीहरू फोहोर गर्नेलाई कारवाही गर्नुपर्ने सरकारी नीतिविरुद्ध नदी किनारमा फोहोर फाल्न सुझाव दिने विद्वानहरू त आफूलाई दोषी मान्दैनन् भने फोहोरको के दोष नदीहरू प्रदूषित पार्नुमा ।

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ को अनुसूची २ मा दश हजारभन्दा बढी जनसंख्यालाई सेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ, भन्ने कुरा उल्लेख भएबमोजिम स्युचाटारलाई काठमाडौं शहरको फोहोरमैलाको ल्याण्डफिल्ड स्थान बनाउन उक्त अध्ययनको आवश्यक छ । किन भने हाल काठमाण्डौंको जनसंख्या छ लाख पचास हजारभन्दा पनि बढी छ ।

टेकुमा होस् वा गोकर्णमा सम्झौताबमोजिम फोहोरमैलाको राम्रोसँग परिचालन नगरिनु, स्थानीय क्षेत्रको विकास नहुनु, वायु, जमिन र पानीको प्रदूषण अत्यधिक बढ्नु र स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पर्दा पनि सम्बन्धित निकाय र स्थानीय जनताबीच समन्वय र समाधानको बाटो नखोजी एक-अर्कालाई दोषारोपण गर्ने प्रक्रियाले स्थिति भन्नु विग्रेको हुन सक्छ । हाल स्युचाटारमा ल्याण्डफिल्ड स्थान बनाउन पनि सम्बन्धित निकायका व्यक्तिहरू जनतामाभ्रं गएर जनतालाई त्यहाँ फोहोरमैलाको व्यवस्था वैज्ञानिक किसिमले गरिने जसले गर्दा त्यस क्षेत्रको वातावरण नविग्रने, स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने र त्यस क्षेत्रको आवश्यकता

अनुसारको विकास गरिने भन्ने कुरा बुझाउने र विश्वास दिलाउने हो भने अवरोध हट्न सक्छ तर विगतका स्थानहरूको अभ्यासले यो कार्य सजिलो भने देखिदैन ।

यदि माथिका कुरा जनतालाई बुझाउने, विश्वास दिलाउने र त्यही अनुरूप गरेर देखाउने हो भने पछि पनि अन्य कुनै क्षेत्रमा फोहोरमैला व्यवस्था गर्न अवरोध नआउन सक्छ ।

वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन भएको वा नभएको अवस्थामा स्युचाटारलाई ल्याण्डफिल्ड साइट बनाउन मिल्ने कि नमिल्ने भन्दा पनि अवलोकनमा उक्त स्थानबाट मनमती खोला प्रदूषित हुन सक्ने, नागर्जुनको जंगलबाट चराहरू साइटतिर ओहर-दोहर गर्दा पश्चिमतर्फबाट काठमाडौं छिर्ने आन्तरिक हवाईजहाजको उडानमार्ग काट्नुपर्ने, हावाको वहन प्रायः पश्चिम-पूर्व हुने र पूर्वतर्फ नजिकै राजधानी शहर पर्ने र साइटको नजिकै गाजुवस्ती बढ्दै गएको आदि नकारात्मक पक्ष देखिन्छन् भने भू-बनोट, बाटोको सुविधा र ढुवानी खर्च कम लाग्ने आदि सकारात्मक पक्ष देखिन्छन् ।

समस्या स्युचाटारलाई फोहोरमैलाको ल्याण्डफिल्ड साइट बनाएर वा नबनाएर सकिदैन किनभने केही वर्षपछि वा अर्को शहरको फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि फेरि अर्को स्थान चाहिन्छ र त्यहाँ त्यही समस्या दोहरिनेछ र यो प्रक्रिया कहिल्यै सकिनेछैन । त्यसैले यस्तो समस्याको समाधानका लागि दिगो फोहोरमैला व्यवस्थापनको नितान्त आवश्यकता छ । यसका लागि हामीले वातावरणीय चेतना, ज्ञान, शिक्षा र हाम्रो आफ्नै बानी व्यहोरामा परिवर्तन ल्याउन अत्यन्त आवश्यक छ । यसका लागि हामीले सबै फोहोरलाई एकै मानेर फाल्ने र जताततै फाल्ने बानीलाई परिवर्तन गर्नुपर्छ । अझ हामीले कुहिने फोहोर, कागज, प्लाष्टिक, सिसा र धातुलाई बेग्लाबेग्लै संकलन गर्नुपर्छ । कुहिने फोहोरबाट कम्पोष्ट मल बनाउने वा बायो ग्यास निकाल्ने र अन्यलाई पुनःप्रयोग वा कच्चा पदार्थको रूपमा फेरि प्रयोग गर्नुपर्दछ । यही नै हालका लागि फोहोरमैलाको वैज्ञानिक समाधान वा दिगो व्यवस्थापन हो । यदि घरघरबाटै यो अभ्यास थाल्ने हो भने काठमाडौंको फोहोरमैला फोहोर नभएर आमदानीको स्रोत पनि हुन सक्दछ ।

हाल फोहोरमैलाबाट कामलाग्ने वस्तु छानी करोडौं रूपियामा बेचबिखन भइरहेको पनि छ । काठमाण्डौंको फोहोरमैलासम्बन्धी गरिएको एक अध्ययनमा एक किलो फोहोरबाट तीन रूपियाँभन्दा पनि बढि आमदानी गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा पत्ता लागेको छ । त्यसैले यस्ता कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनु, हौसला तथा सहयोग गर्नु पनि फोहोरमैला समस्याको समाधान हुनसक्छ । त्यसपछि कुनै ठाउँलाई फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि प्रयोग गर्न समस्या पनि आउनेछैन ।